

Lebensraum (Daylight) | © 2019 artwork by Lawrence Kwakye

NAVIGEREN IN ONVOLLEDIGE KENNIS

Over systeemontwerp, iteratie en de noodzaak van relationele leespraktijken

Positionerende noot (vooraf)

Het besef dat kennis beperkt is, is niet nieuw. In wetenschap en onderzoek wordt al decennialang gewerkt met controlegroepen, placebo's en methoden om bias te reduceren. Die praktijken erkennen impliciet dat waarneming nooit neutraal is en dat controle altijd begrensd blijft.

Wat dit essay betoogt, gaat echter een stap verder. Niet dat onzekerheid beter gemanaged moet worden, maar dat **geen enkele methodologische verfijning kan voorkomen dat elk systeem en elk ontwerp altijd uitgaat van een afbakening die zelf niet volledig te controleren is**. De vraag is daarom niet hoe we onzekerheid elimineren, maar hoe we leren ontwerpen en handelen met het besef dat zij structureel blijft bestaan.

I. Aanleiding — ontwerpen zonder sluitend kader

Deze tekst is ontstaan in een ontwerpfase. Er is nog geen afgeronde praktijkleerlijn, geen geïmplementeerde systeemarchitectuur en geen uitgekristalliseerd programma. Wat er wel is, zijn ervaringen met workshops, demo's en gesprekken, en de gezamenlijke poging om die te vertalen naar verschillende formats: van interventies tot een mogelijke leerlijn.

Juist in deze fase werd een fundamentele spanning zichtbaar. Niet omdat een systeem faalde, maar omdat tijdens het **ontwerpen zelf** de vraag opkwam: *wat bedoelen we eigenlijk wanneer we zeggen dat “alles in het systeem zit”?* En wat betekent die uitspraak zodra het systeem mensen raakt die niet betrokken waren bij het ontwerp?

De discussie rond systeemdenken, blockchain, governance en het Issuer–Holder–Verifier (IHV) model bracht een dieper liggende vraag aan het licht. Niet alleen *hoe* we systemen ontwerpen, maar *hoe die systemen zich verhouden tot menselijke ervaring, onzekerheid en het onbekende* — nog vóórdat ze worden toegepast.

Deze tekst is een reflectie vanuit dat tussengebied. Geen verantwoording achteraf, maar een poging om woorden te geven aan wat zichtbaar wordt wanneer systeemlogica en menselijke werkelijkheid elkaar raken.

II. Wat systemen wél kunnen — en waarom dat essentieel is

Formele systemen zoals IHV zijn krachtig omdat zij explicitering afdwingen. Zij maken zichtbaar wat telt als waarde, wie mag definiëren, wie mag handelen en wie mag controleren. In contexten waar informatie-asymmetrie, wantrouwen en schaalproblemen domineren, is dat geen technische luxe maar een maatschappelijke noodzaak.

Het Verifier-mechanisme is hierin cruciaal. Het verankert betrouwbaarheid niet in personen, maar in vooraf vastgelegde afspraken. Wat expliciet is gedefinieerd, kan worden gecontroleerd. Wat is afgesproken, kan worden nageleefd. Afwijkingen worden traceerbaar.

Dit is geen naïef model. Integendeel. Het is een volwassen antwoord op reële governance-vraagstukken en bovendien iteratief opgezet: regels en criteria kunnen worden aangepast, nieuwe versies uitgerold. Binnen hun eigen logica doen deze systemen precies wat zij beloven — vaak beter dan informele structuren ooit konden.

III. De structurele grens — controleren is niet hetzelfde als waarnemen

Juist omdat deze systemen zo goed functioneren, wordt hun grens zichtbaar. Een Verifier kan uitsluitend datgene evalueren wat vooraf als probleem, criterium of voorwaarde is gedefinieerd. Dat is geen ontwerpfout, maar een structureel kenmerk van elk formeel systeem.

Een systeem ziet niet “de werkelijkheid”, maar een uitsnede daarvan: dat wat expliciet is gemaakt. Wat niet als relevant is benoemd, blijft buiten beeld. Niet omdat het er niet toe doet, maar omdat het nooit is opgenomen in het toetsingskader.

Daarmee ontstaat een fundamenteel onderscheid:

een systeem kan alleen controleren wat het al kent.

Zolang alles wat relevant is vooraf is gezien, vormt dat geen probleem. Maar precies daar ligt de kwetsbaarheid. Ontwerpen gebeurt altijd vanuit specifieke perspectieven, ervaringen en referentiekaders. Wat niet als probleem is herkend, kan ook niet worden geëvalueerd. Het blijft onzichtbaar — tot het zich aandient als frictie, weerstand of externaliteit.

IV. Iteratie, ademruimte en ontwerpgrenzen

Vaak wordt hiertegen ingebracht dat iteratie dit ondervangt. En inderdaad: systemen kunnen worden aangepast zodra nieuwe problemen zichtbaar worden. Maar iteratie binnen een systeem is niet hetzelfde als leren over het systeem.

Iteratie veronderstelt dat een probleem al is herkend en benoemd. Het systeem verbetert zichzelf op basis van wat het als relevant heeft leren zien. Wat het niet vanzelf kan, is zijn **eigen framing** ter discussie stellen.

Zelfs wanneer reflectie als stap in het systeem wordt ingebouwd, blijft die reflectie onderdeel van dezelfde logica die het systeem herkenbaar maakt. Hier helpt de metafoor van het lichaam. Een lichaam kan zich ontwikkelen en aanpassen, maar kan niet volledig buiten zichzelf treden om zichzelf te observeren zonder op te houden dat lichaam te zijn.

Ontwerp vraagt daarom om begrenzing. Een systeem moet iets zijn om veranderbaar te blijven. Iteratie is noodzakelijk, maar niet voldoende. Wat nodig is, is **ademruimte**: afstand tot het systeem die het systeem herkenbaar laat, terwijl het open blijft voor verandering.

V. De nieuwe Issuer — wanneer representativiteit zelf ter discussie staat

De spanning wordt groter wanneer niet alleen regels veranderen, maar ook **wie mag definiëren wat telt**. In termen van IHV: wanneer de set van Issuers verschuift. In een ontwerpfase is dit geen hypothetisch scenario. Zodra een leerlijn, workshop of systeem wordt opengesteld, verschijnen nieuwe perspectieven: studenten, burgers, partners, andere disciplines.

Formeel kan een systeem omgaan met nieuwe Issuers zodra zij expliciet worden erkend. Maar het systeem kan niet zelf vaststellen **of zijn huidige set van Issuers nog representatief is**. Die vraag vereist een perspectief dat niet door die set zelf wordt bepaald.

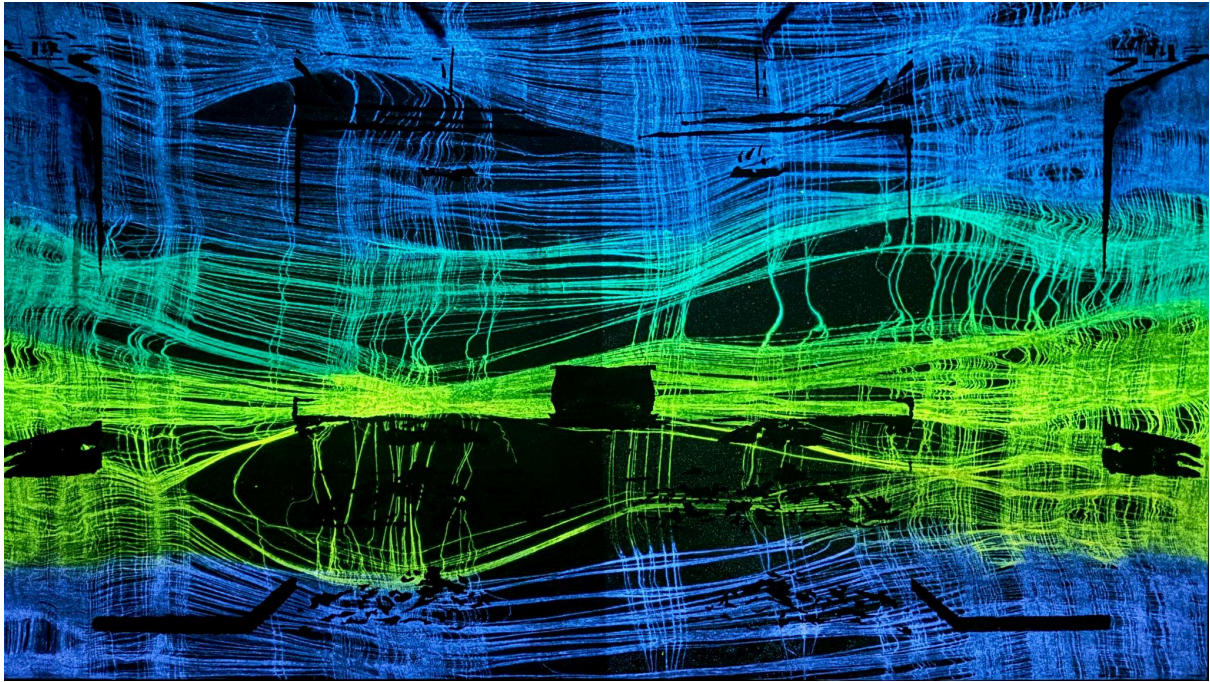
Zodra de vraag luidt *wie hier eigenlijk mee zou moeten mogen spreken*, ontstaat een logische grens. Een systeem kan alleen beoordelen wat representatief is ten opzichte van een kader dat het zelf al erkent. Maar precies dat kader staat ter discussie wanneer stemmen ontbreken. Representativiteit kan daarom niet intern worden vastgesteld zonder cirkelredenering. Zij kan alleen van buitenaf worden waargenomen — door degenen die de gevolgen dragen zonder formeel te mogen definiëren wat telt.

VI. De AI-Issuer — verruiming zonder belichaming

In deze ontwerpfase verschijnt ook AI als nieuwe factor. Niet als vervanger van menselijke ontwerpers, maar als extra perspectief dat patronen zichtbaar maakt en verbanden legt. Daarmee fungeert AI soms impliciet als een nieuwe Issuer.

Dat lijkt een antwoord op onvolledigheid, maar maakt haar juist zichtbaarder. AI vergroot het blikveld, maar sluit het niet. Zij baseert zich op beschikbare data en bestaande kaders en mist belichaming. Mensen hebben die belichaming wél: zij ervaren afhankelijkheid, risico en morele spanning in hun lichaam.

Tegelijkertijd zijn ook mensen nooit vrij van hun aangeleerde referentiekaders. Ieders waarneming is historisch en situationeel gevormd. Juist daarom kunnen meerdere belichaamde perspectieven elkaar aanvullen. AI kan spiegelen en verrijken, maar zij kan belichaming niet vervangen. Daarmee onderstreept AI precies dat geen enkel perspectief — menselijk of kunstmatig — ooit afdoende is.

Lebensraum (Night) | © 2019 artwork by Lawrence Kwakye

VII. Not knowing — geen tekort, maar een conditie

Hier verschuift de vraag definitief. Niet langer: *hoe vullen we de gaten?*

Maar: *hoe werken we met het feit dat er altijd gaten zullen zijn?*

In veel ontwerptradities wordt onzekerheid behandeld als iets tijdelijks: een probleem dat verdwijnt met betere data, scherpere modellen of verfijndere systemen. In complexe maatschappelijke contexten is onzekerheid echter structureel. De werkelijkheid verandert terwijl we haar proberen te begrijpen. Betekenis ontstaat relationeel, niet uitsluitend in structuren.

In dit opzicht raakt dit betoog aan wat socioloog **Hartmut Rosa** heeft beschreven als *Unverfügbarkeit*: het inzicht dat datgene wat werkelijk van waarde is — betekenis, betrokkenheid, resonantie — zich principieel onttrekt aan volledige beheersing en maakbaarheid. Niet als tekort aan kennis, maar als structurele eigenschap van onze verhouding tot de wereld.

Wat hier wordt voorgesteld, sluit daarbij aan, maar vertaalt dit inzicht expliciet naar ontwerp- en systeempraktijken. Niet door controle los te laten, maar door te erkennen waar controle ophoudt. Ontwerpen betekent werken onder condities van niet-weten. Dat is geen zwakte, maar een ontwerpvoorwaarde.

VIII. Me–We–World en STUART — ademruimte als ontwerphouding

Tegen deze achtergrond krijgt **Me–We–World in combinatie met STUART** zijn plaats. Niet als systeem, methode of evaluatiekader, maar als relationele leespraktijk.

Me–We–World verwijst naar drie perspectieven: de individuele, belichaamde ervaring (Me), de relationele dynamiek tussen mensen (We) en het systeem als gedeelde werkelijkheid (World). STUART benoemt zes relationele kwaliteiten — **Safety, Trust, Understanding, Awareness, Relaxation, Togetherness** — niet als normen, maar als aandachtspunten.

MWWxSTUART probeert het onbekende niet te reduceren. Zij bewaakt openheid naast het systeem, zonder het systeem te ondermijnen. In die zin is zij geen lens om alles te zien, maar een praktijk die voorkomt dat we denken dat we alles zien.

IX. Systemen en relationele leespraktijken — een noodzakelijke spanning

Het onderscheid dat in deze tekst is opgebouwd, is geen tegenstelling tussen systeemontwerp en relationele duiding. Systemen zijn onmisbaar om samenwerking mogelijk te maken op schaal. Zij maken afspraken expliciet, verdelen verantwoordelijkheden en creëren stabiliteit. Zonder systemen blijft handelen afhankelijk van informele verhoudingen, persoonlijke macht of impliciete aannames.

Tegelijkertijd kunnen systemen alleen functioneren door te abstraheren. Zij reduceren complexiteit om hanteerbaar te blijven. Precies die reductie maakt hen effectief, maar ook begrensd. Wat buiten het kader valt, verdwijnt uit beeld. Wat niet als probleem is gedefinieerd, kan niet worden geëvalueerd. Wat niet wordt gezien, kan niet worden herontworpen.

Relationele leespraktijken zoals Me–We–World in combinatie met STUART vullen deze lacune niet op door meer informatie toe te voegen of betere criteria te formuleren. Zij doen iets anders: zij maken **afstand** mogelijk. Niet om systemen te bekritisieren of te vervangen, maar om ze **aanspreekbaar en herkenbaar** te houden voor de mensen die erin handelen en de gevolgen ervan dragen.

Daarbij is het belangrijk te benadrukken dat deze relationele leespraktijken de mens niet centraal stellen als maat der dingen. Zij vertrekken niet vanuit menselijke voorkeuren of morele claims, maar vanuit de erkenning dat elke waarneming — ook systeemontwerp — altijd gesitueerd is. **Menselijke gesitueerdheid is hier geen normatief uitgangspunt, maar een epistemische**

conditie: een gegeven waarmee gewerkt moet worden, niet een perspectief dat bevoordeeld wordt.

In die zin functioneren systemen en relationele leespraktijken in een blijvende spanning. Systemen sluiten om te kunnen werken; leespraktijken openen om betekenis, betrokkenheid en legitimiteit levend te houden. Die spanning is geen probleem dat opgelost moet worden, maar een dynamiek die onderhouden moet worden.

X. Navigeren in complexiteit — geen antwoord, maar een richting

De verleiding om complexiteit te beheersen is groot. Zeker in een tijd waarin technologie steeds meer mogelijkheden biedt om te meten, te modelleren en te optimaliseren. Maar deze tekst heeft betoogd dat volledigheid geen realistisch doel is. Niet omdat we onvoldoende technologie hebben, maar omdat elke vorm van kennen — menselijk, technisch of systemisch — altijd partieel en gesitueerd blijft.

Ontwerpen in complexiteit vraagt daarom om bescheidenheid. Niet in de zin van terughoudendheid of besluiteloosheid, maar in de erkenning dat elk systeem voorlopig is. Dat elk kader een uitsnede maakt. Dat elk ontwerp nieuwe blinde vlekken creëert.

Me–We–World en STUART bieden geen oplossing voor deze onzekerheid. Zij beloven geen volledigheid en geen morele zekerheid. Wat zij wel bieden, is een manier om te blijven navigeren zonder te doen alsof het onbekende ooit verdwijnt. Zij maken ruimte voor aandacht, voor twijfel en voor herziening — niet als teken van zwakte, maar als professionele kwaliteit.

We zullen de werkelijkheid nooit volledig kennen. Maar door ons bewust te blijven van onze positie daarin, kunnen we leren handelen zonder te vervallen in de illusie van controle, **noch in de verleiding om de menselijke maat tot universele maat te verheffen**. In dat bewustzijn ligt geen sluitend antwoord, maar wel een richting — en soms is dat precies wat nodig is.

Afsluitende reflectie

Dit essay pleit niet voor minder systemen, noch voor meer menselijke intuïtie als oplossing. Het pleit voor **bewust ontworpen spanning**: tussen sluiten en openen, tussen controle en resonantie, tussen wat we weten en wat zich blijft onttrekken.

Menselijke gesitueerdheid is hierin geen normatief uitgangspunt, maar een epistemische conditie. We kunnen niet anders dan vanuit positie waarnemen — en precies daarom mogen we die positie nooit absolutiseren.

Verder lezen / verwante perspectieven

- **Hartmut Rosa — *Unverfügbarkeit***

Over de structurele onbeschikbaarheid van betekenis, resonantie en wereldverhouding.

[Boek—Hartmut Rosa — *Unverfügbarkeit* \(Duits\)](#)

[Boek—Hartmut Rosa — *Unverfügbarkeit* \(vertaling Nederlands\)](#)

- **Lawrence Kwakye — *Beyond Moralism & Control* (deel 1 & 2)**

Over de grenzen van morele en instrumentele beheersing in complexe systemen.

[Substack — *Beyond Moralism & Control* \(deel 1\)](#)

[Substack — *Beyond Moralism & Control* \(deel 2\)](#)

AI-gebruik

*Deze tekst is geschreven met bewuste inzet van AI als spiegel en redacteur. AI genereert geen betekenis; zij helpt die te verhelderen. Betekenis, intentie en verantwoordelijkheid liggen bij de auteur. **Vorm volgt betekenis.***